

Reciclant Brossa: una experiència didàctica de poesia experimental en la formació inicial de mestres

Recycling Brossa: an experimental poetry teaching experience in initial teacher training

Elisabet Contreras Barceló
Universitat de Barcelona | Universitat Ramon Llull

Julieta Torrents Sunyol
Universitat de Barcelona

Resum

Aquesta investigació té l'objectiu d'explorar la concepció de la poesia i la seva didàctica que tenen els estudiants d'Educació Infantil i Infantil i Primària a través d'una experiència amb la poesia objecte de Joan Brossa. En primer lloc es va presentar l'autor i la seva obra i després els estudiants van crear un poema objecte que havien d'acompanyar d'una proposta didàctica. A partir de l'anàlisi de qüestionaris i reflexions, els resultats mostren que hi ha hagut un increment del gust per la poesia, així com una creixent percepció de la necessitat de treballar aquest tipus de poesia a l'escola, tant pel fet que suposa un aprenentatge significatiu en si mateix, com per l'educació estètica i emocional que proporciona als infants.

Paraules clau: Educació literària; Poesia; Formació d'educadors

Abstract

The aim of this research is to explore the concept of poetry and its didactics among students of Kindergarten and Primary Education through an experience with Joan Brossa's objectual poetry. First of all, there was the presentation of the author and his work and later on the students created an objectual poem and a related didactic proposal. The results of the analysis of questionnaires and reflections show there has been an increasing pleasure for poetry as well as the awareness of the importance to include this kind of poetry in the school because it represents a significant learning for itself and because it provides esthetic and emotional education to children.

Keywords: Literary Education; Poetry; Teacher Training

INTRODUCCIÓ I DESENVOLUPAMENT

El present article s'emmarca dins dels diferents estudis sobre poesia i la seva didàctica del grup de recerca POCIÓ (2017 SGR 1668) i del projecte *Artes y poéticas: creación, archivo y educación* (I+D) (FFI2016-75844-P). Durant el curs 2017-2018, es va dur a terme una experiència d'educació literària dins del marc de les assignatures Didàctica de la Literatura Infantil del grau d'Educació Infantil, i Didàctica de la Literatura Infantil i Juvenil del doble grau d'Educació Infantil i Primària, amb la voluntat de millorar la competència literària dels estudiants.

L'experiència didàctica es va dur a terme en dos grups del grau d'Educació Infantil (96 alumnes) i en un grup del doble grau d'Educació Infantil i Primària (37 alumnes). Aquesta intervenció pretenia contribuir a l'educació literària dels estudiants a través d'un treball de sensibilització estètica amb la poesia experimental de Joan Brossa i dotar-los d'instruments i estratègies didàctiques per a la seva futura tasca de docents.

Aprofitant l'avinentesa que el MACBA (Museu d'Art Contemporani de Barcelona) acollia una exposició sobre l'artista Joan Brossa, ens vam plantejar la possibilitat d'aprofitar l'esdeveniment i incorporar-lo a les assignatures de Didàctica de la Literatura, en forma d'experiència didàctica significativa i vivencial. Per dur-la a terme ens vam proposar 3 fases: una primera d'anàlisi d'obres de l'autor a partir de la visita a l'exposició, una segona de creació pròpia d'una poema objecte i una tercera d'elaboració d'una proposta didàctica en relació amb l'obra creada.

Per tal de visualitzar l'impacte de l'experiència en l'educació literària dels estudiants, es va elaborar un qüestionari inicial semiestructurat amb preguntes obertes i tancades, dividit en 3 parts orientades a obtenir dades sobre el seu perfil lector, la seva percepció de la poesia i la concepció de la poesia a l'escola, així com els coneixements de Joan Brossa i la poesia experimental. Finalment, es va passar un qüestionari final, amb els mateixos blocs que l'inicial, en el qual s'hi va afegir un bloc de valoració de l'experiència. Paral·lelament van fer un escrit reflexiu sobre el seu procés d'aprenentatge.

MARC TEÒRIC

Els perfils lectors en la formació de mestres

Durant els últims anys, diferents docents i investigadors han posat de manifest una manca de competència literària dels mestres en formació, així com la seva falta de bagatge i referents literaris (Colomer i Munita, 2013; Contreras i Prats, 2015; Díaz Armas, 2008; Larrañaga i Yubero, 2018; Larrañaga, Yubero, i Cerrillo, 2008).

Davant d'aquesta situació, diversos investigadors i docents han repensat com ha d'ésser la formació literària a l'educació superior, sobretot en graus d'Educació que formen futurs mediadors literaris (Arbonés, Mendoza, Muñoz, Prats, i Sanahuja, 2015; Colomer i Munita, 2013; Díaz-Plaja i Prats, 2013). Sovint, s'han incorporat projectes d'educació literària a diferents assignatures de formació literària i didàctica de la literatura com a metodologies significatives per a l'ensenyament-aprenentatge d'un àmbit de coneixement que requereix entusiasme, passió i experiències vivencials del fet literari (Berríos Contreras i Prats, 2016), que permetin fer créixer l'intertext lector (Mendoza, 2001) i la competència literària dels estudiants mentre adquireixen estratègies didàctiques, per tal d'esdevenir bons mediadors literaris.

Aquestes mancances detectades a nivell competencial en matèria literària tenen la seva correlació directa en el tipus de perfil lector que trobem a les aules universitàries. Tal i com considera Manresa (2009) en el seu estudi sobre el perfil del lector juvenil, un bon lector no és aquell que llegeix molt sinó que és aquell que llegeix regularment, que té una lectura diversificada (gènere, temàtica, autors) i que té capacitat de reflexió sobre el que llegeix. Segons aquest estudi, una minoria de joves formaria part d'aquests lectors *diversificats* o *equilibrats*, ja que la gran majoria serien lectors *encasellats*, que només llegeixen *llibres coneguts*. La preocupació creix quan pensem en la capacitat o eficàcia que podran tenir aquests estudiants com a mediadors de les futures generacions, ja que és evident que difícilment provocaran *l'efecte mirall* (Munita i Manresa, 2012) en els seus alumnes.

Didàctica de la poesia experimental

La poesia té un paper clau en la formació literària dels futurs mestres. Tal com assenyala Ribeiro (2009), considerem que la poesia té un valor intrínsec "com a forma de coneixement, fonamental en el desenvolupament dels subjectes aprenents, en un context intel·lectual de postmodernitat que tendeix a relativitzar-ho i

subjectivar-ho tot” (p. 16). Així, és important que els estudiants d’educació desenvolupin tant les habilitats poètiques pròpies com les estratègies didàctiques per a l’ensenyament de la poesia. Com a futurs mediadors en el camp poètic, han de ser capaços de transmetre passió per a la poesia, oferir lectures motivadores i adequades als alumnes, seleccionar obres de diferents tipologies per treballar a l’aula i estar al corrent de la situació de la poesia en l’àmbit editorial (Cabral, 2002).

En aquest cas, treballem en la didàctica d’un àmbit molt concret de la poesia: la poesia experimental. La crítica literària no ha aconseguit consensuar una definició única d’aquest tipus de poesia, però una de les característiques més acceptades és el caràcter fronterer que ha donat lloc a diverses tipologies poètiques: poesia objecte, poesia visual, poesia sonora, polipoesia i poesia performàtica. Audí i Costa (2009) fan una aproximació general al terme i també en destaquen aquesta qualitat:

Així doncs, el qualificatiu d’*experimental*, en part pleonàstic vora de poesia, ha estat atribuït a un tipus de poesia en la qual a priori la qualitat d’innovació és permanent i més marcada, i en què els materials i tècniques de composició són híbrids i fronterers. (Audí i Costa, 2009, p. 95)

Joan Brossa va conrear la poesia textual clàssica però també altres formes de poesia experimental: poesia visual, poesia objecte i poesia escènica (Bordons, 1988). La seva poesia visual combina diversos materials amb la tècnica del *collage* (Audí i Costa, 2009) i la poesia objecte és la composició poètica a partir d’objectes tridimensionals. Els objectes formen part de la vida quotidiana i, a través de la destrucció, l’aparellament o la nova construcció ajuden a conèixer el món que ens envolta i a reflexionar-hi.

Aquest tipus de poesia és molt marginal a tots els nivells educatius malgrat el seu potencial didàctic, que ve reforçat per la seva transversalitat. Els futurs mestres, que considerarem lectors no experts, tenen diverses reaccions. Audí i Costa (2009) en destaquen les tensions que es generen a l’hora de considerar-ho com a formes poètiques, ja que molts estudiants ho classifiquen en el món artístic en general. També es fan ressò de l’efecte sorpresa que provoca la poesia experimental i la contribució en el canvi de percepció del gènere poètic. D’altra banda, Bordons i Cavalli (2012), en un estudi centrat en la recepció de les obres de Brossa i Viladot en mestres en formació, observen que els lectors no experts a qui es presenta els poemes no es deixen guiar per l’emoció, sinó que la reacció és la creació de significat a partir de la racionalitat i l’objectivitat. Tot i aquest enfocament, als estudiants els manquen referents contextuais que impedeixen una interpretació més acurada de l’obra. Finalment, la majoria dels estudiants consideren que la poesia visual és adequada en un context escolar d’educació primària ja que creuen que la

interpretació dels infants anirà guiada per l'emoció i la imaginació, és a dir, una interpretació diferent a la que han fet ells mateixos.

METODOLOGIA I DESENVOLUPAMENT

L'objectiu principal d'aquesta recerca exploratòria és analitzar la concepció que tenen els estudiants d'Educació Infantil i Primària de la poesia i de la didàctica de la poesia i si aquesta concepció canvia després de dur a terme una experiència didàctica relacionada amb la poesia experimental de Joan Brossa. Aquest objectiu es concreta en objectius específics, el primer dels quals és establir els tipus de perfils lectors dels estudiants i els seus gustos literaris. El segon objectiu específic és observar la recepció de la poesia experimental i el procés de creació d'un poema objecte.

El desenvolupament a l'aula va durar aproximadament tres setmanes. En primer lloc, es va fer una sessió introductòria a l'aula per presentar i analitzar una mostra d'obres de Joan Brossa. Així mateix, es va organitzar una sortida comentada a l'exposició *Poesia Brossa* al MACBA perquè els alumnes poguessin observar de prop els poemes objecte i així comprendre millor la seva poesia. Seguidament, es va dedicar una sessió de treball a l'aula on, per grups de cinc o sis, els alumnes van començar a crear poemes objectes i una seqüència didàctica per treballar-los amb infants d'educació infantil o primària que després van continuar com a treball autònom a casa. Finalment, a classe es van exposar les obres i el procés de creació així com les corresponents seqüències didàctiques.

Com que es van utilitzar diverses eines per a la recollida de dades, el procés d'anàlisi varia segons la naturalesa de les dades. En primer lloc, s'ha fet l'anàlisi dels Formularis de Google que van respondre els estudiants: d'una banda, s'han recollit les mitjanes i els percentatges de les preguntes tancades i, de l'altra, s'han analitzat les respostes obertes de manera qualitativa. Els textos reflexius s'han analitzat fent servir el programa Nvivo (QSR International Pty Ltd, 2016), el qual ha permès a les investigadores anar classificant les dades sota les categories que han anat creant de manera inductiva (Creswell, 2012) a mesura que avançava l'anàlisi. D'aquesta manera, les categories d'anàlisi han quedat agrupades sota tres grans blocs temàtics (Creació, Educació i Recepció), alguns amb subdivisions i d'altres sense, que han permès la interpretació de les dades (Taula 1).

Taula 1. Relació de categories d'anàlisi

Categories	Descripció
CREACIÓ	Aspectes relacionats amb la creació d'un poema objecte
Act	Creació d'activitats posteriors
Apr	Aprenentatges realitzats
Mat	Materials, realització física del poema
Pro	Procés de creació, relació amb el grup
Te	Temàtica, significat, sentit, inspiració
EDUCACIÓ	Aspectes relacions amb l'educació
EP	Aspectes relacionats amb la importància de la poesia a educació infantil i primària, didàctica de la literatura
Art	Competències artístiques, creativitat
Ling	Competències lingüístiques
Lite	Competències literàries
Trans	Transversalitat, importància general, pensament crític
EF	Importància en la seva formació com a mestres (educació universitària)
Doc	Millora de les competències docents
Pers	Millora de les competències literàries, descobriment de la poesia objecte
RECEPCIÓ	Aspectes relacionats amb la recepció i l'anàlisi de les obres

RESULTATS

Els resultats s'han obtingut a partir del buidatge i anàlisi del qüestionari inicial i final i de les reflexions sobre tot el projecte que els estudiants van haver d'entregar al final del semestre. A través de l'anàlisi dels resultats es pretén donar resposta als objectius plantejats en el projecte, és a dir, analitzar la concepció que els estudiants tenen de la poesia, així com explorar la recepció de la poesia experimental i el procés de creació d'un poema objecte.

Dels 133 estudiants que van realitzar el projecte d'educació literària, 109 van respondre el qüestionari inicial i 77 van respondre el qüestionari final, per tant, estem davant d'una mostra parcial però rellevant. Al voltant del 70% dels alumnes enquestats cursaven Educació Infantil i el 31,5% el doble grau d'Educació Infantil i Primària, dels quals aproximadament la meitat provenia de batxillerat i l'altra meitat de cicles formatius. Pel que fa a les reflexions, se n'han analitzat un total de 83, 75 de les quals individuals d'Educació Infantil i 8 de grupals d'Educació Infantil i Primària.

Perfils lectors

En aquesta categoria interessava observar el tipus de perfil lector que teníem a l'aula, quin tipus d'educació literària havien tingut en relació a la poesia i quina era la seva percepció i relació actual amb aquest gènere. Tal i com ja s'ha comentat, el qüestionari inicial tenia un primer apartat destinat a explorar els perfils lectors dels estudiants, sobretot a partir de la seva experiència literària. Dels 109 alumnes que van respondre el qüestionari inicial, el 12% va dir que no li agradava llegir, en front del 88% que va assegurar que sí que li agradava llegir, dels quals pràcticament la meitat (44%) només llegia en períodes de vacances.

En relació a la poesia, el 70,4% dels estudiants afirmava que el contacte més intens i continuat l'havien tingut a l'escola. Tanmateix, una quarta part dels enquestats assegurava que no havia llegit cap poesia en els darrers 2 anys ni tenien cap llibre de poesia a casa. Finalment, per concloure l'exploració del seu perfil lector, se'ls hi va preguntar si es consideraven aficionats a la poesia i quin tipus de poesia preferien. En aquest cas, tal i com mostren les Figures 1 i 2, es va preguntar al qüestionari inicial i al final, per tant, abans i després de la realització del projecte.

Figura 1. Relació de l'alumnat amb la poesia

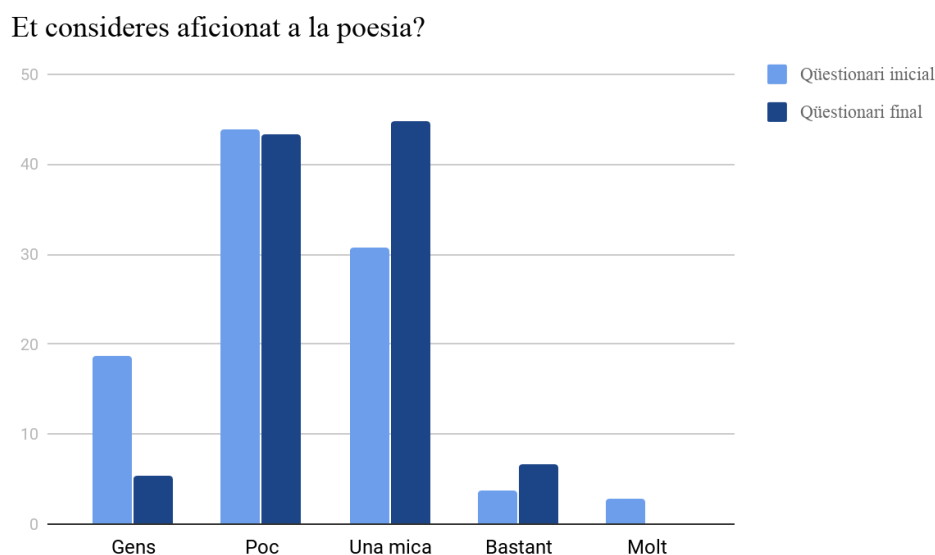
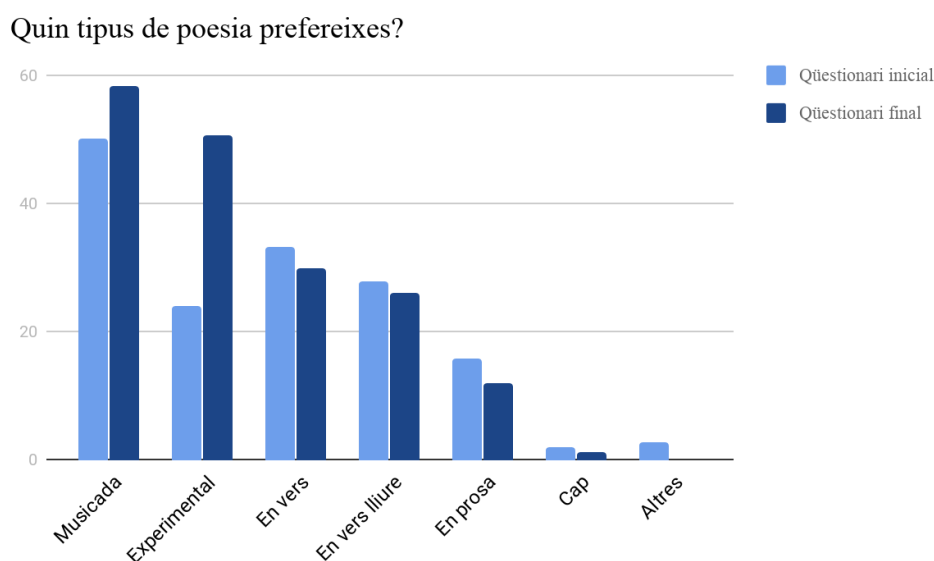

Figura 2. Preferències de l'alumnat en relació al tipus de poesia

Tal i com es pot observar, es comença a percebre un canvi en els seus gustos lectors abans i després de realitzar el projecte. En primer lloc, veiem un descens important dels alumnes que es consideren “gens” aficionats a la poesia i augmenten aquells que es consideren “una mica” i “bastant” aficionats al gènere. Així mateix, després de fer el projecte, veiem com els estudiants que prefereixen poesia experimental en front d’altres tipus de poesia com la poesia en vers, en vers lliure o en prosa, augmenta considerablement. Fins i tot la poesia musicada, que ja era la preferida pels estudiants, després de fer el projecte augmenta encara més.

Les reflexions dels estudiants ajuden a explicar amb més profunditat aquests primers canvis en el perfil. En primer lloc, tant en els qüestionaris com a les reflexions, la majoria d’estudiants reconeixen que no havien sentit a parlar de la poesia experimental. D’aquesta manera, es produeix un efecte de sorpresa davant del descobriment d’aquest tipus de poesia que impacta en la seva percepció i valoració de la poesia. Molts dels alumnes expliquen que s’han sentit “perduts” davant d’aquest tipus de poesia que desconeixien però reconeixen que els ha fet obrir noves vies de relacionar-se amb la poesia. És important destacar que la visita al museu ha estat un punt d’inflexió ja que han pogut viure en primera persona l’experiència de veure poemes objecte i poemes visuals. A continuació, podem veure un exemple paradigmàtic dels canvis que s’han produït en els perfils lectors:

Com ja vaig esmentar en el qüestionari sobre la poesia, *el gènere de la poesia no em cridava molt l’atenció i tenia una idea fixa obre aquest gènere* (forma escrita amb unes rimes i síl·labes concretes...). El dia que vam presentar el temari sobre poesia objecte i visual, no

vaig poder anar a classe. Així doncs, vaig anar a veure l'exposició de Joan Brossa sense saber que em trobaria. Certament, vaig gaudir molt amb aquesta sortida i em van impressionar moltes de les obres que es trobaven en l'exposició, però sobretot, *vaig sortir molt contenta perquè vaig poder veure i entendre un altre tipus de poesia.* - Estudiant EI¹

Un altre aspecte freqüent que també podem veure en aquest exemple és l'efecte de contrast que es produeix entre la seva concepció de poesia i les noves formes descobertes. A partir de l'anàlisi de les reflexions podem dir que el perfil lector en la majoria de casos ha estat condicionat per un ensenyament inicial de la poesia basat en la poesia textual tradicional i els exercicis repetitius focalitzats en la memorització i l'anàlisi dels aspectes formals, com es pot veure en el següent exemple:

Resulta estrany plantejar-se què és la poesia, sobretot tenint en compte que es tracta d'un concepte que, a hores d'ara, hauríem de conèixer a la perfecció. No podem eludir la realitat, la societat en què vivim infravalora les possibilitats d'aquest gènere literari. *La raó és prou clara, mai ningú ens ha ensenyat a estimar la poesia, a entendre-la.* Si no hem estat capaços d'adonar-nos que va més enllà de la musicalitat que generen unes rimes, és impossible que aconseguim concebre-la com a canal d'expressió. - Estudiant EI - EP

En alguns casos, els estudiants sí que coneixien el concepte de poesia experimental en general o més en concret de poesia objecte però no en tenien coneixements específics. Tenint en compte els resultats generals, és interessant destacar que una de les estudiants ja era consumidora consolidada de poesia objecte:

Abans de cursar aquesta assignatura *no havia sentit aquest terme, però sí que coneixia aquest moviment;* de fet, des de fa molts anys, segueixo un artista que s'anomena Álvaro Carmona, que fa aquest tipus d'obres. - Estudiant EI

La poesia a l'escola

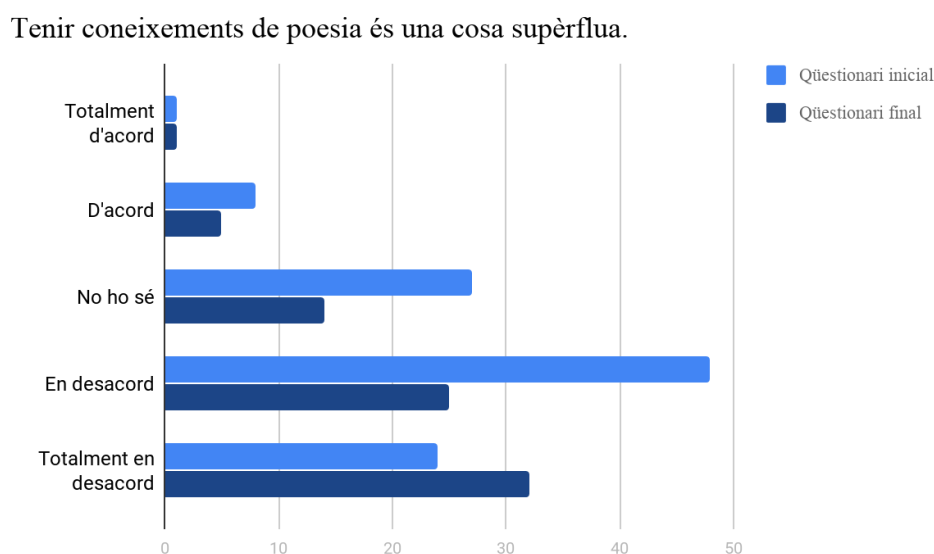
En un segon bloc del qüestionari, es va voler aprofundir en les idees i percepcions dels estudiants a l'entorn de la poesia i el seu paper a l'escola, ja que aquests aspectes afecten directament el seu futur rol de mediadors literaris. En el qüestionari inicial, a través de 15 preguntes o afirmacions que havien de valorar a través de l'escala de Likert, s'observa una tendència a estar d'acord amb els beneficis que aporta la poesia, com ara afavorir la memòria individual, fomentar l'esperit solidari de l'alumnat, contrarestar l'esperit materialista de la vida o millorar la competència lingüística dels alumnes. Tanmateix, en general, consideren que l'estudi de la poesia a l'escola hauria de ser optatiu.

¹ Tots els extractes dels textos reflexius dels alumnes són literals i no se'ls ha aplicat cap tipus de correcció.

En canvi, aquestes mateixes preguntes i afirmacions valorades també a través de l'escala de Likert després de dur a terme el projecte, s'observa una major tendència a ser més contundents a l'hora de defensar els beneficis de la poesia i el paper que hauria de jugar en l'educació dels infants, tot i que la tendència és molt semblant en totes les preguntes. Per aquest motiu trobem moltes respostes de “totalment d'acord” o “totalment en desacord” en funció de si eren afirmatives o negatives. Així mateix, també es mostren generalment més contundents a l'hora de defensar una major dedicació de la poesia a l'escola.

A continuació, la Figura 3 mostra aquesta tendència a una major contundència en la defensa de la poesia a l'escola.

Figura 3. Consideració dels coneixements sobre poesia

Als escrits es confirma aquest canvi de percepció. En aproximadament la meitat dels textos hi trobem reflexions sobre la importància de la poesia en l'educació infantil i primària; aquest fet és rellevant perquè cal recordar que són escrits lliures, per tant ho van destacar perquè ho consideren important. Si fem una anàlisi més acurada sobre la consideració que la poesia objecte és un element important de l'educació, hi distingim diversos motius, alguns dels quals recollits en els formularis i d'altres que són nous. Els dos primers són el desenvolupament de competències literàries i artístiques. Els futurs mestres consideren que l'entrada de la poesia objecte a l'aula millora la capacitat d'interpretació i creació d'obres literàries, fomenta hàbits lectors i obre la porta a noves formes literàries. També n'hi ha que afirmen que la literatura i la poesia és important en l'educació infantil sense donar

arguments més concrets. Pel que fa a les competències artístiques, destaquen que es millora l'expressió artística i es potencia la creativitat i la imaginació. Els següents fragments ho exemplifiquen:

També, considero que treballant la poesia amb els infants podem aconseguir que *s'interessen més per la lectura* des de una edat primerenca. - Estudiant EI

A més, *potencien la creativitat i la capacitat de reflexió dels infants a l'hora d'analitzar les obres o elaborar-ne una*. Per aquest motiu, com a futura mestra penso que s'hauria de treballar amb més freqüència la poesia en aquestes edats. - Estudiant EI

Un altre argument que és defensat amb força és la transversalitat de la poesia. Els estudiants consideren que la poesia contribueix al desenvolupament integral de l'infant, sobretot perquè desperta el pensament crític i fa reflexionar sobre els valors socials. Així mateix, tal com reflecteixen els formularis, a través del poesia veuen l'oportunitat de treballar diferents àmbits de coneixement, especialment el lingüístic.

No només els ajudarà a *estimular el pensament crític*, sinó que també els conduirà cap a un camí dictat per *l'originalitat i el pensament lliure, tot evitant la uniformitat*.- Estudiant EI

Considerem que és un gènere que *permet múltiples intencions, llenguatges i tractaments* i que, per tant, pot ser una bona eina per a treballar a l'aula de primària. - Estudiants EI-EP

La poesia

En un tercer bloc del qüestionari es va preguntar als alumnes què era per ells la poesia. En el qüestionari inicial van seleccionar elements que consideren imprescindibles perquè un text esdevingui un poema: en primer lloc, l'equilibri i l'harmonia, seguit del ritme, la rima i el joc amb connotacions i ambigüitat. En canvi, en el qüestionari final, s'observa com la tendència varia una mica. Tot i que l'equilibri i l'harmonia es mantenen en primer lloc com a elements imprescindibles perquè un text esdevingui poema, el joc amb connotacions i les ambigüitats ocupen el segon lloc, seguit del ritme i el tipus de lèxic.

Per tant, podem constatar que, després de dur a terme el projecte, els estudiants tendeixen a ampliar el seu concepte de poesia. Elements característics de la poesia de caire més tradicional (com ara la rima o el ritme) deixen pas com a elements imprescindibles perquè un text es consideri poema a aspectes més innovadors com ara el joc i l'ambigüitat. Tanmateix, tant en el qüestionari inicial com en el final, l'element imprescindible escollit per la majoria és l'equilibri i l'harmonia.

Com ja hem vist abans, les reflexions també evidencien que en molts casos el descobriment de la poesia experimental ha contribuït a modificar tant el perfil lector com la percepció de la poesia. En línia amb els qüestionaris, alguns estudiants reconeixen explícitament que han ampliat la idea que tenien de la poesia, i fins i tot de la literatura en general, i ho consideren un aprenentatge personal important. Els següents fragments exemplifiquen aquest canvi, parlant d'“ampliació” o fins i tot de “canvi total”:

El desenvolupament d'aquest treball ha permès que m'endinsés en un concepte més ampli de com entenia prèviament la poesia.- Estudiant EI

He canviat totalment la idea preconcebuda que tenia de la poesia, i ara estic més oberta a gaudir d'una literatura diferent, poc comuna. - Estudiant EI

En el qüestionari final es va afegir una pregunta de tipus qualitatiu en què els alumnes havien de definir què era per a ells un poema objecte. Destaquen, majoritàriament, definicions que relacionen aquest tipus de poesia amb l'art, les emocions i el joc: “la metàfora en un objecte d'un concepte estètic”, “la interpretació poètica d'un objecte”, “un poema sense utilitzar paraules” i, fins i tot, “visió divertida de la poesia”.

A les reflexions alguns estudiants admeten certa dificultat per entendre el concepte. Tot i que la visita al MACBA es presenta com un element clau per assimilar el concepte, per a alguns no va ser suficient i van necessitar més ajuda. En aquest exemple podem veure com una alumna necessita madurar la informació recopilada però que finalment aconsegueix comprendre alguns dels punts essencials de la poesia objecte de Brossa:

Després de repassar les fotografies que vaig fer a l'exposició de Brossa, a més a més, de buscar la definició i exemples en internet per fi vaig entendre el concepte. En poques paraules, el poema-objecte parteix d'*objectes quotidians que combinats entre ells formen un altre objecte amb un significat i una intenció nova.* - Estudiant EI

D'altra banda, a part de definir el concepte, alguns escrits també reflexionen sobre la dimensió interpretativa i creativa de la poesia. Pel que fa a la interpretació, molts d'ells l'afronten des d'un punt de vista personal i en moltes ocasions se subratlla el caràcter “subjectiu” i “imaginatiu” de la interpretació, afirmant en molts casos que qualsevol manera d'interpretar una obra és “correcta” o “bona”. També és interessant subratllar que sovint el grup de treball va permetre la discussió d'interpretacions concretes i va obrir la reflexió sobre la poesia experimental en general. El següents exemples reflecteixen aquests resultats:

En definitiva, aquesta nova forma d'expressió em va resultar molt agradable, perquè permet al lector visualitzar un poema des d'un altre punt més creatiu i, en aquest cas, *és capaç de suggerir i despertar una resposta emocional, que un mateix ha de trobar per si sol, ja que, no hi ha cap tipus de versos escrits.* - Estudiant EI

Va ser molt enriquidor, *ja que cadascuna vèiem les obres des de diferents punts perspectives i deduïem diferents significats, però alhora ens adonàvem que totes les visions es completaven entre sí.*- Estudiant EI

En alguns casos, són capaços de descriure quina va ser la seva resposta emocional:

Vaig veure moltes obres i *totes em causaven alguna sensació: algunes sorpresa, d'altres fàstic o fins i tot por...* i crec que aquest és el principal objectiu de l'autor, causar sensacions. -Estudiant EI

Tot i així, altres estudiants tenen una resposta més racional davant les obres i remarquen que cal analitzar tant els elements com la seva disposició per tal de trobar-hi un sentit:

D'una banda, respecte la poesia objecte, l'he descobert aquest any en aquesta assignatura. Trobo que és molt interessant la creació d'un poema a través d'objectes que nosaltres mateixos utilitzem habitualment a la vida quotidiana, a més, és interessant que *segons la disposició d'aquests materials l'obra pot tenir un significat o un altre.* -Estudiant EI

Finalment, es pot veure com aquest canvi de percepció de la poesia va estretament lligat al descobriment no només de la poesia objecte en general sinó a l'artista Joan Brossa, que tal com indica el primer qüestionari, la majoria d'estudiants no coneixien:

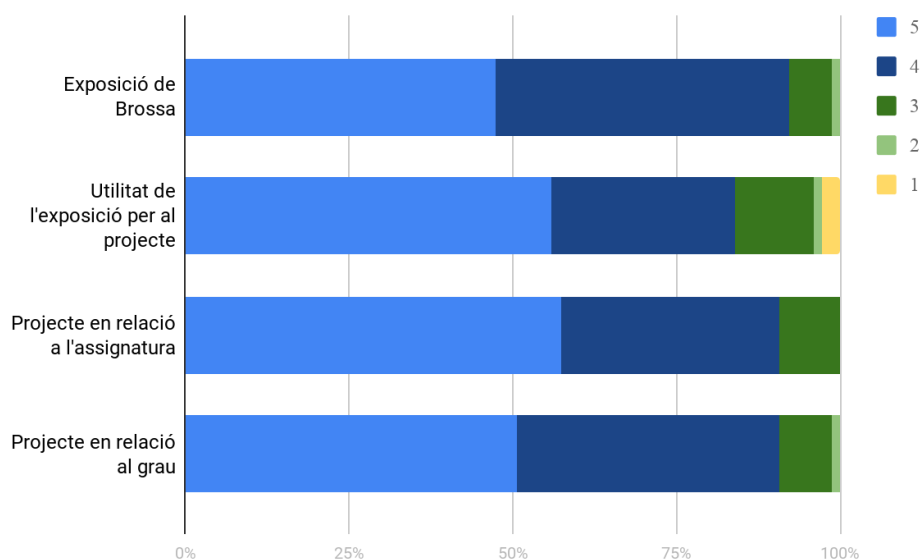
Finalment, partint de l'experiència viscuda amb aquest treball, podem afirmar que *sabem més sobre el món literari, en concret de Joan Brossa, i la poesia objecte o visual.* -Estudiant EI

La poesia, personalment, ha sigut l'element motivador i impactant d'aquesta assignatura, ja que he descobert noves maneres d'expressió i interpretació gràcies a la poesia experimental de Joan Brossa. -Estudiant EI

Projecte Reciclant Brossa

En el qüestionari final s'hi va afegir un quart bloc per valorar el projecte i la idoneïtat d'aquest en relació a l'assignatura i al grau. Tal com es pot observar en la Figura 4, els estudiants van fer-ne una valoració positiva si tenim present que 1 suposa la puntuació més baixa i 5 la més alta.

Figura 4. Valoracions de l'alumnat en relació al projecte Reciclant Brossa

Pel que fa a la visita de l'exposició, ja s'han mostrat exemples que ajuden a explicar la valoració positiva de la visita a l'exposició, principalment perquè els va permetre entendre i viure la poesia objecte i conèixer l'artista Joan Brossa. D'altra banda, pel que fa al segon ítem de la Figura 4, en les reflexions podem veure com la "utilitat" també és a l'hora de crear el propi poema objecte, ja que sovint va ser la font d'inspiració principal, ja sigui en termes més generals o bé concretament en la temàtica o els materials utilitzats:

Per altra banda, destacar el principal autor en el qual ens hem basat per crear ambdues parts del treball, Joan Brossa.-Estudiants EI - EP

D'una banda, pel que va a la creació del poema- objecte, es va buscar que plasmés alguns dels aspectes que més ens van captivar durant la interpretació de les obres, com el suport de fusta que generalment utilitza per a la disposició dels elements i el caràcter crític que se'n desprèn. -Estudiants EI

En relació als dos últims temes (Figura 4), als escrits no s'aprecien diferències entre el valor en relació a l'assignatura o el grau sinó que valoren la millora de les seves competències docents de manera general. En primer lloc, els ha servit per considerar la poesia experimental en concret i la literatura en general una bona eina docent:

En conclusió, la realització d'aquest treball ha sigut una experiència realment beneficiosa en la meua formació, sobretot en l'aprenentatge de la didàctica de la literatura. – Estudiant EI

Per acabar, volia destacar que abans de treballar la poesia a literatura, no sabia quins recursos podia utilitzar per dur-la a terme a educació infantil, i considero que mitjançant poemes visuals o poemes objecte, queda molt més clar el concepte de poesia, ja que pels infants pot ser un concepte molt abstracte i d'aquesta manera podem fer-ho vivencial i per tant que l'aprenentatge sigui significatiu. – Estudiant EI

En aquest sentit, l'experiència no només va servir per donar valor a l'educació literària, sinó que gràcies al treball realitzat van adquirir noves estratègies docents i es van sentir capacitats per a traslladar aquesta experiència a l'aula en un futur:

Així, doncs, ja per concloure, penso que cal destacar la importància de viure les coses per entendre-les, tal com vam fer amb els poemes objecte i amb els poemes visuals. *El fet d'haver treballat aquestes temàtiques de forma significativa, farà que els aprenentatges que hem adquirit perdurin en nosaltres. D'aquesta manera, doncs, crec que en un futur proper, serem capaces d'introduir la poesia objecte a les nostres aules d'una manera dinàmica, significativa i, sobretot, vivencial.* – Estudiant EI

En aquest últim cas, l'estudiant creu que l'element clau per haver adquirit aquestes estratègies didàctiques és el tipus d'aprenentatge que es va fer, que qualifica de significatiu i vivencial. En d'altres ocasions, en canvi, ressalten que les exposicions orals van ser un dels elements clau perquè van poder compartir idees i descobrir nous recursos. D'aquesta manera, l'experiència didàctica duta a terme a les classes dels graus va contribuir a fer un aprenentatge col·lectiu:

Em comprometo a, que en un futur no molt llunyà, *utilitzar aquests recursos que he après gràcies a les exposicions de les meves companyes* per treballar la literatura d'una manera més divertida, pràctica i original. – Estudiant EI

Un cop acabat el treball i juntament amb les exposicions fetes a classe he descobert altres maneres de treballar, que m'agraden i trobo que poden donar molt de joc a les classes d'infantil. – Estudiant EI

També se'ls va preguntar quina part del projecte els havia suposat un repte més gran i el qüestionari mostra que totes 3 opcions (anàlisi de la poesia, creació d'un poema objecte i proposta didàctica) van ser escollides de manera molt semblant. Pel que fa a la creació, moltes reflexions constaten que va ser un gran repte. En general, hi ha dos aspectes que resultaren dificultosos: l'elecció de la temàtica, moltes vegades condicionada per la idea que calia “adaptar-ho” al nivell educatiu, i l'elecció dels materials, que van sentir la necessitat de justificar. De totes maneres, el treball en grup va permetre superar aquestes dificultats i desenvolupar el potencial creatiu:

El meu grup i jo teníem moltes idees però l'únic inconvenient que era que tots els poemes objectes que ens imaginàvem creiem que eren per a una ment adulta i *ens costava molt adaptarho a infants de 4-5 anys*. El problema més gran que vam tenir va ser adaptar el significat del poema objecte per a infants tan petits. – Estudiant EI

Tot i això, a mesura que vam avançar el treball *vaig poder adonar-me que les nostres capacitats d'expressió eren molt més grans de les que nosaltres pensàvem i que amb un objecte quotidià col·locat d'una manera concreta o amb uns colors determinats podíem expressar una idea*, un sentiment o fins i tot fer una crítica a la societat. – Estudiant EI

En relació a la preparació de les activitats, tot i la dificultat recollida en el qüestionari, també va ser important per millorar les seves competències docents:

En referència a la part del segon treball on havíem de realitzar una proposta didàctica a partir del poema objecte, *penso que m'ha ajudat a observar l'ampli ventall de temàtiques i continguts que es poden treballar a partir de la literatura*. – Estudiants EI

DISCUSSIÓ

A partir dels resultats analitzats del qüestionari inicial, final i les reflexions que van elaborar es pot observar com els projectes d'innovació docent en l'àmbit de l'educació literària, tal i com proposen Berríos, Contreras i Prats (2018) i Margallo González (2012), esdevenen una oportunitat en l'àmbit de la formació literària en futurs mestres. Tal i com hem pogut observar el projecte Brossa Educació (que partia de l'anàlisi d'obres de poesia experimental, passava per la creació en grup d'un poema objecte i finalitzava amb l'elaboració d'una proposta didàctica per a infants) va esdevenir una experiència literària vivencial, que va contribuir a modificar una mica la percepció que els estudiants tenien respecte a la literatura en general i la poesia en particular. Segons la tipologia de Manresa (2009), els resultats indiquen que el perfil majoritari dels estudiants s'acosta a la tipologia de lector encasellat, però gràcies a la intervenció didàctica es va oferir una lectura literària alternativa per tal d'aproximar-los cap a la tipologia de lectors equilibrats.

En general, van ampliar el seu concepte de poesia, aproximant-la a d'altres manifestacions artístiques, gràcies a la transversalitat i d'altres virtuts de la poesia experimental (Bordons i Ferrer, 2009). Tal com indiquen Audí i Costa (2009), una de les primeres respostes va ser de sorpresa o desconcert, però gràcies a l'experiència didàctica es va arribar al canvi de percepció. Així, van començar trobar el gust per la poesia, requisit imprescindible per esdevenir-ne un bon mediador, tal com apunten Munita i Manresa (2012).

A través de l'observació i anàlisi de diferents obres de poesia experimental, els estudiants van incrementar el seu intertext lector (Mendoza, 2001) i en conseqüència la seva competència literària, tant pel que fa la seva capacitat d'establir relacions amb diferents obres (Culler, 1997) i realitats (Bordons i Cavalli, 2012), com pel que fa la seva capacitat d'elaborar-ne un judici de valor (Coenen, 1992).

Pel que fa a la interpretació de les obres, si a l'estudi de Bordons i Cavalli (2012) la resposta dels lectors no experts es podia classificar com a "resposta racional", en aquest cas el tipus de resposta ha estat sobretot emocional i subjectiva. Si observem atentament tot el procés que han seguit, la visita al MACBA es presenta com un dels punts d'inflexió ja que els va proporcionar una experiència més vivencial de la poesia experimental. D'aquesta manera, tot sembla indicar que el contacte directe amb les obres originals provoca una resposta més personal. Encara que considerem que una resposta emocional de l'alumnat és un aspecte positiu, també implica certs riscos, com el de considerar que qualsevol anàlisi o interpretació "pot ser correcta".

De la mateixa manera que en estudis anteriors (Bordons i Cavalli, 2012), els resultats del projecte Brossa Educació va contribuir a evidenciar en els nostres alumnes la necessitat de treballar la poesia i la poesia experimental a l'escola, no només perquè suposa un aprenentatge significatiu en si mateix, sinó perquè contribueix a l'educació integral dels infants.

CONCLUSIONS

Les aportacions d'aquest estudi contribueixen al camp tant de la didàctica de la poesia com de la seva recerca. Per una banda, si bé és cert que el perfil lector dels estudiants presenta mancances, els resultats de l'estudi indiquen que aquests futurs mestres es mostren predisposats a conèixer formes experimentals de poesia i traslladar-les a l'aula en un futur. Així mateix, incorporar més experiències vivencials d'aquest tipus en la formació inicial de mestres no només suposa dotar-los d'estratègies didàctiques per a la seva futura tasca docent sinó que contribueix a enriquir la seva educació literària.

D'altra banda, tot i que aquest és un estudi inicial, s'han pogut assolir els objectius de recerca proposats tant pel que fa a (1) el seguiment de l'evolució dels seu perfil lector i gustos literaris, (2) la concepció de la poesia i la seva didàctica i (3) el procés de recepció i creació poètica. Creiem que el fet d'investigar un àmbit tan concret com és el de la didàctica de la poesia experimental des dels anteriors

punts de vista aporta nous matisos dins el camp general de la didàctica de la literatura.

Com hem vist, la realització d'aquesta experiència didàctica ha permès una primera investigació general en l'àmbit de la didàctica de la poesia. De cara a futures investigacions seria interessant crear noves experiències didàctiques relacionades amb la poesia experimental que permetessin centrar-se en l'estudi aprofundit de cadascun dels tres aspectes tractats en aquest article i, en conseqüència, afavorissin el disseny de noves estratègies en la didàctica de la poesia tant en la formació de mestres com a Educació Infantil i Educació Primària.

REFERÈNCIES

- Arbonés, C., Mendoza, A., Muñoz, S., Prats, M., i Sanahuja, E. (2015). *Textualidades multimodales, conectividad y redes 2.0 en el aula: sobre la educación literaria y el profesorado en formación*. A J. M. de Amo (Ed.), *Redes hipertextuales en el aula* (pp. 97-120). Barcelona: Octaedro.
- Audí, M., i Costa, L. (2009). *La poesia experimental, poesia fronterera: la sorpresa del desconegut i l'entrada en el joc*. A G. Bordons (Ed.), *Poesia i educació. D'internet a l'aula*. (pp. 93-110). Barcelona: Graó.
- Berríos, L., Contreras, E., i Prats, M. (2016). Dues eines per millorar l'educació literària del professorat en formació: la ruta literària i el booktràiler. *Revista del CIDUI*, 1(3), 1-10.
- Berríos, L., Contreras, E., i Prats, M. (2018). Proyectos innovadores de formación literaria para mejorar la multiliteracias en los grados de educación y perspectivas de futuro. *Revista del CIDUI*, 4(3), 1-10.
- Bordons, G. (1988). *Introducció a la poesia de Joan Brossa*. Barcelona: Edicions 62.
- Bordons, G., i Cavalli, D. (2012). Mecanismes de percepció de la poesia visual: Brossa i Viladot, 1970. *Catalan Review*, 26, 85-106. <https://doi.org/10.3828/CATR.26.1.85>
- Bordons, G., i Ferrer, J. (2009). *Estratègies didàctiques per treballar la poesia a l'aula*. A G. Bordons (Ed.), *Poesia i educació. D'internet a l'aula*. (pp. 27-50). Barcelona: Graó.
- Cabral, M. (2002). *Como abordar... o texto poético*. Porto: Areal.
- Coenen, L. (1992). Literary competence: useful for literary education or new «catch-all term»? *Spiegel*, 10(2), 55-78.
- Colomer, T., i Munita, F. (2013). La experiencia lectora de los alumnos de magisterio: nuevos desafíos para la formación docente. *Revista Lenguaje y Textos*, 38, 37-46.
- Contreras, E., i Prats, M. (2015). ¿La educación literaria de los futuros maestros es suficiente para ejercer de mediadores de las nuevas generaciones? *Via Atlantica*, 28, 29-44. <https://doi.org/10.11606/va.v0i28.98568>
- Creswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage.
- Culler, J. D. (1997). *Literary theory: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Díaz-Plaja, A., i Prats, M. (2013). Recordar, aprendre, practicar: qué sabe y qué debe saber un futuro maestro. *Revista Lenguaje y Textos*, 38, 19-28.

- Díaz Armas, J. (2008). *Lectura literaria y formación inicial. Creencias del profesorado en formación sobre el texto y su lector*. A A. Mendoza (Ed.), *Textos entre textos: las conexiones textuales en la formación del lector* (pp. 177-190). Barcelona: Horsori.
- Larrañaga, E., i Yubero, S. (2018, juliol 20). Indagando en los ecosistemas de la lectura ¿De dónde salen los falsos lectores?. *Aula Magna 2.0*. <https://cuedespyd.hypotheses.org/4015>
- Larrañaga, E., Yubero, S., i Cerrillo, P. C. (2008). *Estudio sobre los hábitos de lectura de los universitarios españoles*. Madrid: SM.
- Manresa, M. (2009). Lecturas juveniles: el hábito lector dentro y fuera de las aulas. *Textos de Didáctica de la Lengua y de la Literatura*, 51, 44-54.
- Margallo González, A.-M. (2012). La educación literaria en los proyectos de trabajo. *Revista Iberoamericana de Educación*, 59, 139-156. <https://doi.org/10.35362/rie590460>
- Mendoza, A. (2001). *El intertexto lector. El espacio de encuentro de las aportaciones del texto con las del lector*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha.
- Munita, F., i Manresa, M. (2012). *La mediación en la discusión literaria*. A T. Colomer, i M. Fitipaldi (Eds.), *Literatura que acoge. Inmigración y lectura de álbumes ilustrados* (p. 119-143). Barcelona/Caracas: Banco del Libro/GRETEL.
- QSR International Pty Ltd, C. (2016). *NVivo Qualitative Data Analysis Software* [programari]. <https://www.qsrinternational.com/nvivo/home>
- Ribeiro, J. M. (2009). *El valor pedagògic de la poesia*. A G. Bordons (Ed.), *Poesia i Educació. D'Internet a l'aula* (pp. 15-26). Barcelona: Graó.

ELISABET CONTRERAS BARCELÓ

És professora associada del Departament d'Educació Lingüística i Literària i DM-CE de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona i professora de l'àrea de Llengua, Literatura i les seves Didàctiques de Blanquerna, Universitat Ramon Llull.

econtreras@ub.edu / elisabetcb1@blanquerna.url.edu

JULIETA TORRENTS SUNYOL

És estudiant predoctoral del Departament d'Educació Lingüística i Literària i DM-CE de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona.

julieta.torrents@ub.edu

Contreras Barceló, E. i Torrents Sunyol, J. (2020). Reciclant Brossa: una experiència didàctica de poesia experimental en la formació inicial de mestres. *Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature*, 13(1), 23-42. <https://doi.org/10.5565/rev/jtl3.802>

Rebut / Recibido / Received / Reçu: 26-06-2019

Acceptat / Aceptado / Accepted / Accepté: 17-02-2020

<https://revistes.uab.cat/jtl3/>